

8. Zavrannia z matematyky PIZA <http://pisa.testportal.gov.ua/> (in Ukrainian)

ДІАГНОСТИКА І КОРЕКЦІЯ

УДК 37.013:376

Галина Воробель,

кандидат педагогічних наук, Заслужений працівник освіти України,

директор

e-mail: khmznvz@ukr.net

Halyna Vorobel,

Candidate of Pedagogical Sciences, Honored Worker of Education of Ukraine,

director

e-mail: khmznvz@ukr.net

Хмельницька спеціальна загальноосвітня школи № 33, Київ, Україна

Khmelnytskyi special comprehensive school No. 33, Kyiv, Ukraine

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМ СЛУХУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В КРАЇНІ

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL SUPPORT OF CHILDREN WITH HEARING IMPAIRMENT UNDER THE CONDITIONS OF MARITAL STATE IN THE COUNTRY

Анотація. В умовах війни, боротьби українського народу за свободу та незалежність необхідними є додаткові заходи щодо збереження ментального (психологічного) здоров'я учнів, стабілізації їхнього психологічно-емоційного

стану, врахування потреб кожної дитини, чіткого дотримання сучасних законодавчих та науково-педагогічних вимог до організації освітнього процесу. Педагоги мають працювати над розв'язанням соціально-економічних питань та створенням комфортних умов для навчання і розвитку учнів, щоб компенсувати наслідки війни. Актуальність проблеми зумовлює *мету статті*: окреслити існуючі проблеми та визначити рекомендації щодо забезпечення якісної освіти, необхідної підтримки для учнів з порушеннями слуху в складних умовах війни. Основними *методами дослідження* визначено: теоретичний аналіз літературних джерел та нормативно-правових документів; узагальнення досвіду роботи Хмельницької спеціальної загальноосвітньої школи №33 в умовах пандемії та російсько-української війни (2022-2023). На виконання окреслених завдань дослідження визначено рекомендації для педагогів, які навчають дітей з порушеннями слуху, із врахуванням соціокультурних та освітніх змін (усунення бар'єрів у навчанні та комунікації, білінгвальне навчання у поєднанні із інформаційно-комунікаційними технологіями, психологічна підтримка в умовах війни, вирішення проблем тимчасово переміщених сімей на території України та за кордоном). Акцентовано, що методологія білінгвізму передбачає вільне володіння сурдопедагогами українською жестовою мовою, що висуває відповідні вимоги до організації підготовки та підвищення кваліфікації педагогів, які навчають дітей з порушеннями слуху. Наведено практичні поради та приклади щодо вирішення означених питань.

Ключові слова: діти з порушеннями слуху, спеціальна школа, психолого-педагогічний супровід, білінгвальне навчання, інформаційно-комунікаційні технології, підтримка під час війни.

Abstract. In the conditions of war, the struggle of the Ukrainian people for freedom and independence, additional measures are necessary to preserve the mental (psychological) health of students, stabilize their psychological and emotional state, take into account the needs of each child, and clearly comply with modern legislative and scientific and pedagogical requirements for the organization of

educational process Educators should work on solving socio-economic issues and creating comfortable conditions for learning and development of students in order to compensate for the consequences of the war. The relevance of the problem determines the *purpose* of the article: to outline the existing problems and determine recommendations for ensuring quality education, the necessary support for students with hearing impairments in the difficult conditions of war. The main *research methods* are defined as: theoretical analysis of literary sources and legal documents; summarizing the work experience of Khmelnytskyi special comprehensive school No. 33 in the conditions of the pandemic and the Russian-Ukrainian war (2022-2023). To fulfill the *outlined tasks* of the research, recommendations were determined for teachers who teach children with hearing impairments, taking into account socio-cultural and educational changes (elimination of barriers in learning and communication, bilingual education in combination with information and communication technologies, psychological support in war conditions, solving problems of temporarily displaced families in Ukraine and abroad). It is emphasized that the methodology of bilingualism provides for teachers of the deaf to be fluent in Ukrainian sign language, which sets appropriate requirements for the organization of training and professional development of teachers who teach children with hearing impairments. Practical advice and examples for solving the above-mentioned issues are given.

Key words: children with hearing impairment, special school, psychological and pedagogical support, bilingual education, information and communication technologies, support during the war.

«За цей рік ми навчилися більше турбуватися один про одного та брати ще більше відповідальності за оточення» О. Зеленська

Вступ. Сьогодні Україна переживає складні часи, пов'язані з військовими діями на нашій території, що негативно впливає на

звичайний режим життя дітей з порушенням слуху та їхніх родин. З досвіду роботи Хмельницької спеціальної загальноосвітньої школи №33: діти розгублені, відчувають страх, тривогу, напруження, вочевидь дитяче сприйняття не готове до таких травматичних подій, тривалого переживання стресу. Відтак, необхідними є заходи щодо збереження ментального (психологічного) здоров'я учнів, стабілізації їхнього психологічно-емоційного стану, врахування потреб кожної дитини, чіткого дотримання сучасних законодавчих та науково-педагогічних вимог до організації освітнього процесу. Маємо працювати над розв'язанням соціально-економічних питань та створенням комфортних умов для навчання і розвитку наших учнів, щоб компенсувати наслідки війни.

Водночас, варто зазначити, що протягом останніх років реформування спеціальної освіти значною мірою спрямовано на розвиток інклюзивного навчання, яке не є дієвим для всіх дітей з порушеннями слуху, що зумовлює проблеми у здобутті якісної освіти для таких учнів. В означеному контексті актуалізується роль спеціальних шкіл та навчально-реабілітаційних центрів, що мають значний кадровий та матеріальний потенціал, впроваджують білінгвальний підхід у навчанні.

Мета статті: окреслити існуючі проблеми та визначити рекомендації щодо забезпечення якісної освіти, необхідної підтримки для учнів з порушеннями слуху в складних умовах війни.

Для досягнення поставленої мети визначено такі **завдання:**

1. Здійснити аналіз психолого-педагогічної літератури та нормативно-правових документів з проблеми організації освітнього

процесу в закладах освіти для дітей з порушеннями слуху в умовах сучасних викликів.

2. Проаналізувати та узагальнити досвід навчання учнів з порушеннями слуху Хмельницької спеціальної загальноосвітньої школи №33 під час пандемії та війни.

3. Визначити рекомендації для педагогів, які навчають дітей з порушеннями слуху, із врахуванням соціокультурних та освітніх змін (усунення бар'єрів у навчанні та комунікації, білінгвальне навчання, психологічна підтримка в умовах війни, вирішення проблем тимчасово переміщених сімей на території України та за кордоном).

Методи дослідження: методи теоретичного аналізу літературних джерел, аналізу нормативно-правових документів; узагальнення досвіду роботи Хмельницької спеціальної загальноосвітньої школи №33 в умовах пандемії та російсько-української війни (2022-2023). Результативність запропонованих рекомендації для педагогів, які навчають дітей з порушеннями слуху, оцінювалася за допомогою аналізу навчальних досягнень учнів, спостереження, опитування педагогів та батьків.

Виклад основного матеріалу дослідження. У 2022-2023 навчальному році в умовах дії правового режиму воєнного стану, введеного Указом Президента України від 24 лютого 2022 року №64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», затвердженим Законом України 24 лютого 2022 року №2102-IX (із змінами) освітній процес у закладах загальної середньої освіти, в яких навчаються діти з особливими освітніми потребами, в т. ч.

спеціальних, організовується відповідно до Законів України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», «Про внесення змін до деяких законів України щодо державних гарантій в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану», інших актів законодавства з урахуванням безпекової ситуації в кожній окремій адміністративно-територіальній одиниці [1].

Відповідно до рекомендацій Міністерства освіти і науки України одним з основних пріоритетів закладів освіти залишається забезпечення сталості навчання та викладання, незалежно від того чи здобувачі освіти вимушено переміщені до більш безпечних регіонів України, чи виїхали за кордон.

Діти з особливими освітніми потребами є найбільш вразливою категорією серед здобувачів освіти, які в умовах воєнного стану потребують особливої підтримки та уваги. Важливо забезпечити продовження здобуття освіти такими дітьми із створенням всіх необхідних умов з наданням психолого-педагогічного супроводу та корекційно-розвиткових послуг незалежно від місця перебування учнів [1].

У період дії воєнного стану прийнято низку нормативно-правових документів, що регулюють діяльність закладів освіти, зокрема: постанова Кабінету Міністрів України №979 від 30 серпня 2022 року «Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України з питань діяльності спеціальних закладів загальної середньої освіти» [2], накази МОН України №274 від 28 березня 2022 року «Про деякі питання організації здобуття загальної середньої освіти та освітнього процесу в умовах воєнного стану в

Україні» [3], №290 від 01 квітня 2022 року «Методичні рекомендації щодо окремих питань завершення 2021-2022 навчального року» [4], лист МОН України №1/3710-22 від 28 березня 2022 року «Про роботу інклюзивно-ресурсних центрів та організацію освітнього процесу для осіб з особливими освітніми потребами у період воєнного стану» [5] та ін.

Вивченню сучасного досвіду дистанційного навчання учнів з порушеннями слуху, презентації організаційно-ресурсного забезпечення освіти в умовах воєнного часу було присвячено науково-методичні семінари, організовані Інститутом спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України (відділи освіти дітей з порушеннями слуху, української жестової мови) [6]. Під час заходів було висвітлено питання використання української жестової мови (УЖМ), жестово-словесної двомовності у навчальній, перекладацькій, корекційно-розвивальній, психологічній, виховній складових освітньо-реабілітаційного процесу спеціальних шкіл для дітей з порушеннями слуху; питання дистанційного навчання учнів з порушеннями слуху з урахуванням батьківської взаємодії в умовах викликів воєнного часу. Із вступами на заходах виступили й педагоги Хмельницької спеціальної загальноосвітньої школи №33 О. Бурлака, Г. Воробель, В. Заєць, О. Пац та ін. [7].

Зокрема, за результатами аналізу освітньої практики серед основних соціально-економічних проблем організації навчання дітей з порушеннями слуху нами було визначено наступні:

- подолання мовного бар'єру;
- подолання слухового бар'єру;
- створення умов для ефективної комунікації;
- доступність освіти для всіх категорій учнів;
- якість надання освітніх послуг;
- вирішення проблем тимчасово переміщених сімей на території України та за кордоном.

Окреслені проблеми негативно впливають на життя родин дітей з порушенням слуху та потребують вирішення на державному рівні (війна перервала якісний освітній процес, позбавила дітей з порушенням слуху вільного доступу до інформації, комунікації, соціального спілкування та спричинила стресові стани, потребу у психологічній допомозі). Важливим напрямом роботи педагогів є формування у дітей з порушенням слуху мотивації до навчання в нових умовах війни у країні.

Схарактеризуємо коротко основні позиції, а також проаналізуємо стан проблеми у педагогічній практиці. Узагальнення багаторічного досвіду роботи доводить, що найважливішу роль в отриманні якісної освіти учнями із порушенням слуху відіграє використання *білінгвального навчання у поєднанні з інформаційно-комунікаційними технологіями*, оскільки використання жестової мови, сучасних технологій на уроках сприяє активізації уваги, мислення, пам'яті, пізнавальних процесів учнів, що є пріоритетом сучасної освіти дітей з порушенням слуху.

Щодо першої позиції: основою білінгвального підходу до навчання є не просто вивчення двох мов, а забезпечення викладання

навчальних дисциплін в двомовному режимі, причому зазвичай жестова мова визначається як перша, рідна, а словесна як друга, що опановується за принципом іноземної. Відповідно чого і розробляється навчально-методичне забезпечення дисциплін, як мовних, так і не мовних предметів [8].

Білінгвальне навчання є ефективним інструментом засвоєння учнями з порушеннями слуху знань, засобом формування навичок до міжкультурного спілкування, а також засобом формування особистості, шляхом залучення її до ширшої взаємодії із оточуючим світом. Визнання жестової та словесної національних мов як рівноправних для навчання осіб з порушеннями слуху має передбачати створення відповідних умов для оволодіння ними.

Білінгвальне навчання з активним використанням УЖМ є засобом освітнього розвитку, перешкоджає накопиченню дефіциту у двох контактуючих мовах, сприяє підвищенню рівнів грамотності, формуванню мовної особистості учня, відкритої до взаємодії з оточуючим світом і збагаченої у обміні досвідом чуючих і нечуючих фахівців.

Говорячи про застосування означеного підходу, науковці зазначають: «використання природних здібностей людини з порушеннями слуху для забезпечення її особистісного розвитку та професійного становлення, надання можливостей для розширення сфер самореалізації і встановлення ширшого кола контактів, вносить в білінгвальне навчання значне гуманістичне підґрунтя» [9].

Методологія сучасного білінгвізму передбачає й вільне володіння сурдопедагогами двома контактуючими мовами, а також

обов'язкової участі у педагогічному процесі учителів з порушеннями слуху – носіїв рідної мови. Це висуває відповідні вимоги до організації підготовки та *підвищення кваліфікації педагогів, які навчають дітей з порушеннями слуху.*

На сьогодні дефіцит методичних рекомендацій педагогам з боку МОН України із застосування білінгвального навчання на уроках, низька обізнаність вчителів щодо методик та програм з жестової мови суттєво знижують ефективність надання освітніх послуг дітям з порушенням слуху. Важливим є урахування досвіду спеціальних закладів освіти, обов'язкове включення до програм навчання педагогів модулів щодо специфіки освіти учнів з порушеннями слуху, вивчення УЖМ.

Наведемо приклад реалізації означених положень: завдяки партнерству Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти та Хмельницької спеціальної загальноосвітньої школи №33 у 2022-2023 роках проведено курси підвищення кваліфікації вчителів української жестової мови та вчителів фізкультури спеціальних закладів освіти.

Викладачі представили основні новації та актуальні теми щодо навчання та психологічної підтримки учнів з порушеннями слуху. Доцільний формат навчання у складних умовах дозволив долучити слухачів з різних регіонів України, а також педагогів, які тимчасово перебувають за кордоном. Колектив Хмельницької спеціальної загальноосвітньої школи №33 забезпечив організаційно-технічний супровід – всі відео записи лекцій та навчальних матеріалів мали

переклад УЖМ, посилання систематизовані за модулями, учасники працювали за розкладом та мали можливість переглядати записи у зручний час.

Педагоги Хмельницької спеціальної загальноосвітньої школи №33 плідно співпрацюють з профільними відділами Інституту, є авторами модульних навчальних програм «Українська жестова мова» та публікацій у часописі «Особлива дитина: навчання і виховання», учасниками науково-практичних заходів, що також сприяє підвищенню кваліфікації, впровадженню сучасних підходів у практику.

Слід підкреслити: для покращення освітнього процесу у всіх спеціальних закладах України потрібно дотримуватися Закону України «Про освіту» стаття 7 (щодо статусу УЖМ), а МОН України ініціювати зміни до положення про атестацію вчителів спеціальних закладів для дітей з порушенням слуху, де атестуючись, вчителі-предметники, окрім курсів з відповідного предмета, обов'язково повинні пройти ще й курси жестової мови.

Необхідно відзначити, що педагоги Хмельницької спеціальної загальноосвітньої школи №33 у своїй роботі акцентують увагу на застосуванні білінгвального навчання на всіх уроках, використовуючи жестову мову для активізації пізнавальної діяльності і підвищення мотивації до навчання, покращення пам'яті та уваги здобувачів освіти.

Наступна позиція – на етапі подачі нового матеріалу, засвоєння знань, умінь та навичок, для покращення уваги, розвитку уваги, пам'яті, логічного мислення доцільним є використання

інформаційно-комунікаційних технологій. Ефективність навчання підвищується завдяки комплексному підходу з використанням сучасних засобів навчання та жестової мови, яка допомагає активізувати пізнавальну діяльність учнів на уроках і сприяє розвитку критичного мислення, формує уміння самостійно працювати на уроці і є важливим інструментом у навчанні дітей з порушенням слуху (особливо актуально під час дистанційного формату навчання). Акцентуємо, УЖМ є доступною природною мовою, відтак сприяє підготовки дітей до життя і інтеграції в соціумі та знімає комунікативний бар'єр з оточуючими.

Учні засвоюють нові знання, вправляються будувати діалоги, висловлювати свою думку, працюють в команді, опановують життєві навички (дізнаються як накопичувати фінанси, створити сім'ю та інше). За допомогою жестової мови розвивається інтелект, соціальні навички, креативність, уміння приймати рішення. На педагогів покладено важливу роль – навчити учнів із порушенням слуху висловлювати свої думки, емоції й почуття, застосовуючи жестову мову, а саме: жести, пози, рухи, дотик, міміку.

Знання жестової мови допомагає дитині в опануванні мови і письма, розвитку комунікативних навичок, накопиченні словникового запасу. Опанування жестової мови тісно пов'язане з когнітивним розвитком. Жестова мова дає можливість думати, уявляти, розуміти абстрактні поняття, ґрунтується на практичних діях. Це особливий моторний процес, який дає дитині можливість відтворити те, що вона побачила, але не почула, також сприяє концентрації уваги до інформації, що забезпечує активність дитини

на уроці. Вчитель з допомогою жестових одиниць виділяє ключові слова, які допомагають дитині краще зрозуміти зміст інформації. Дитині з порушенням слуху легше відтворити жест ніж слово, навіть якщо дитина не зможе спілкуватися словесним мовленням, вона зможе висловити свої бажання, поділитись інформацією і брати участь у діалозі за допомогою жестової мови. При допомозі жестової мови збільшується словниковий запас, легше запам'ятовуються слова, краще сприймається інформація. Жестова мова допомагає засвоїти використання дієслів, прикметників, іменників, прийменників та сполучників, із яких будуються речення.

Для кращого запам'ятовування і вивчення жестових одиниць на уроці доцільно використовувати інформаційно-комунікаційні технології. Навчальний процес буде більш ефективним та усвідомленим, якщо під час уроку для отримання знань буде використано жестову мову у поєднанні із сучасними технологіями. Таке поєднання, використання жестової, писемної і словесної мови формує та розвиває інтелектуальну діяльність глухої дитини і сприяє її соціалізації в суспільстві у майбутньому. Дитина опановує за допомогою жестової мови різноманітні знання, уміння і навички, що є однією з головних передумов якісної освіти, адже у неї формуються ключові компетентності, уміння засвоювати матеріал на уроці і логічно мислити. Варто зазначити, що інклюзивне навчання не є ефективним для всіх дітей з ООП, оскільки не враховує всіх чинників, що суттєво знижує якість надання освітніх послуг, зокрема дітям з порушенням слуху в інклюзивних класах. Для прикладу: під час уроку вчитель, де в класі до 30 учнів, пояснюючи

нову тему уроку не використовує жестову мову, не враховує специфіку навчання такої дитини. Учні із порушенням слуху, які навчаються в інклюзивних класах, часто не вміють шукати інформацію, розпізнавати і використовувати її у навчанні, не можуть пов'язати знання з різних навчальних курсів, що негативно впливає на рівень знань, умінь і навичок, уміння самостійно вирішити проблему з однолітками тощо.

Потребує узгодження робота інклюзивно-ресурсних центрів та спеціальної школи, зокрема до нас на навчання у школу приходять діти з висновком ІРЦ, що містить до п'яти різних рекомендованих програм (з кожного предмету). Вчитель, складаючи календарний план, готуючись до кожного уроку має врахувати дані рекомендації. Це питання потребує спільного обговорення та удосконалення.

Висновки і пропозиції. Отже, для покращення ефективності освітнього процесу дітей з порушенням слуху доречним є запровадження технологій білінгвального навчання як у спеціальних школах, так і в інклюзивному середовищі, оскільки такий підхід забезпечує права дітей з порушенням слуху на гідне життя, що підтверджують публікації науковців-сурдопедагогів та досвід фахівців-практиків.

Також, у цей нелегкий для України час, в умовах сучасних викликів потрібно проявити креативність і творчий підхід у роботі з дітьми та їхніми родинами, особливу увагу приділяти психологічній підтримці, нормалізації емоційного стану (наприклад, арт терапія, сміхо терапія, яка підтримує позитивний настрій, позитивні емоції

дітей, артикуляційна нейрогімнастика, руханки, вікторини, ігрова діяльність, різні види психологічного розвантаження тощо).

Стаття не висвітлює розглянуті питання повною мірою, представляє найбільш актуальні їх аспекти. Важливими є оновлення навчальних програм для дітей з порушеннями слуху, залучення іноземного досвіду організації освіти для дітей з порушеннями слуху, використання кращих світових практик при повазі до національної освітньої традиції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лист Міністерства освіти і науки України №1/10258-22 від 06.09.2022 «Про організацію освітнього процесу дітей з особливими освітніми потребами у 2022/2023 навчальному році». Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/631/b2d/1e2/631b2d1e2e6de127999170.pdf>

2. Постанова Кабінету Міністрів України №979 від 30 серпня 2022 року «Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України з питань діяльності спеціальних закладів загальної середньої освіти». Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/979-2022-%D0%BF#n2>

3. Наказ Міністерства освіти і науки України №274 від 28 березня 2022 року «Про деякі питання організації здобуття загальної середньої освіти та освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні». Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-deyaki-pitannya-organizaciyi-zdobuttya-zagalnoyi-serednoyi-osviti-ta-osvitnogo-procesu-v-umovah-voyennogo-stanu-v-ukrayini>

4. Наказ Міністерства освіти і науки України №290 від 01 квітня 2022 року «Методичні рекомендації щодо окремих питань завершення 2021-2022 навчального року». Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro->

[zatverdzhennya-metodichnih-rekomendacij-shodo-okremih-pitan-zavershennya-20212022-navchalnogo-roku](#)

5. Лист Міністерства освіти і науки України №1/3710-22 від 28 березня 2022 року «Про роботу інклюзивно-ресурсних центрів та організацію освітнього процесу для осіб з особливими освітніми потребами у період воєнного стану». Режим доступу: ukr.osvita.ua/legislation/Ser_osv/86391/

6. Досвід дистанційного навчання учнів з порушеннями слуху (організаційно-ресурсне забезпечення в умовах воєнного часу): збірка тез Всеукраїнського науково-практичного семінару в рамках фестивалю Тижня науки (20 травня 2022 року). Київ: ФОП «Симоненко О.І.». Режим доступу: <https://lib.iitta.gov.ua/732008/>

7. Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України. Офіційний сайт. (2022). Режим доступу: https://ispukr.org.ua/?p=9131#.Y_PZonZBxPY

8. Концепція білінгвального навчання осіб з порушеннями слуху (2011). С.В. Кульбіда, І.І. Чепчина та ін. К. : УТОГ.

9. Кульбіда С.В. (2018). Засади двомовного навчання – в контексті реалізації положень конвенції про права нечуючих осіб. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Інклюзивне навчання в Новій українській школі» 26-27 березня 2018 р. у двох частинах, м. Тербовля. Київ: Інтерсервіс.

REFERENCES

1. Lyst Ministerstva osvity i nauky Ukrainy №1/10258-22 vid 06.09.2022 «Pro orhanizatsiiu osvitnoho protsesu ditei z osoblyvymy osvitnimy potrebamy u 2022/2023 navchalnomu rotsi» [On the organization of the educational process of children with special educational needs in the 2022/2023 academic year]. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/631/b2d/1e2/631b2d1e2e6de127999170.pdf> [in Ukrainian].

2. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy №979 vid 30 serpnia 2022 roku «Pro vnesennia zmin do postanov Kabinetu Ministriv Ukrainy z pytan diialnosti spetsialnykh zakladiv zahalnoi serednoi osvity» [On Amendments to the Resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine on the Activities of Special General Secondary Education Institutions]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/979-2022-%D0%BF#n2> [in Ukrainian].

3. Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy №274 vid 28 bereznia 2022 roku «Pro deiaki pytannia orhanizatsii zdobuttia zahalnoi serednoi osvity ta osvitnoho protsesu v umovakh voiennoho stanu v Ukraini» [On some issues of organizing general secondary education and the educational process under martial law in Ukraine]. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-deyaki-pitannya-organizaciyi-zdobuttia-zagalnoyi-serednoyi-osviti-ta-osvitnogo-procesu-v-umovah-voennogo-stanu-v-ukrayini> [in Ukrainian].

4. Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy №290 vid 01 kvitnia 2022 roku «Metodychni rekomendatsii shchodo okremykh pytan zavershennia 2021-2022 navchalnogo roku» [Methodological recommendations regarding certain issues of the completion of the 2021-2022 academic year]. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-metodichnih-rekomendacij-shodo-okremih-pitan-zavershennya-20212022-navchalnogo-roku> [in Ukrainian].

5. Lyst Ministerstva osvity i nauky Ukrainy №1/3710-22 vid 28 bereznia 2022 roku «Pro robotu inkluzyvno-resursnykh tsestriv ta orhanizatsiiu osvitnoho protsesu dlia osib z osoblyvymy osvitnimy potrebamy u period voiennoho stanu» [On the work of inclusive resource centers and the organization of the educational process for persons with special educational needs during martial law]. Retrieved from: ukr.osvita.ua/legislation/Ser_osv/86391/ [in Ukrainian].

6. Dosvid dystantsiinoho navchannia uchniv z porushenniamy slukhu (orhanizatsiinoresursne zabezpechennia v umovakh voiennoho chasu) [Experience of distance learning of students with hearing impairments (organizational resource support in wartime conditions)]: zbirka tez Vseukrainskoho naukovo-praktychnoho

seminaru v ramkakh festyvaliu Tyzhnia nauky (20 travnia 2022 roku). Kyiv: FOP «Symonenko O.I». Retrieved from: <https://lib.iitta.gov.ua/732008/> [in Ukrainian].

7. Instytut spetsialnoi pedahohiky i psykhologhii imeni Mykoly Yarmachenka NAPN Ukrainy [Mykola Yarmachenko Institute of Special Pedagogy and Psychology of the National Academy of Sciences of Ukraine]. Ofitsiinyi sait. (2022). Retrieved from: https://ispukr.org.ua/?p=9131#.Y_PZonZBxPY [in Ukrainian].

8. Kontsepsiia bilinhvalnoho navchannia osib z porushenniamy slukhu [The concept of bilingual education of persons with hearing impairments] (2011). Kulbida S., Chepchyna I. ta in. K. : UTOH. [in Ukrainian].

9. Kulbida, S. (2018). Zasady dvomovnoho navchannia – v konteksti realizatsii polozhen konventsii pro prava nechuiuchykh osib [Principles of bilingual education - in the context of implementation of the provisions of the Convention on the Rights of Deaf Persons]. Materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Inklyuzyvne navchannia v Novii ukrainskii shkoli» 26-27 bereznia 2018 r. u dvokh chastynakh, m. Terebovlia. Kyiv: Interservis. [in Ukrainian].

УДК: 376.1-056.37:376.016:62

Олена Чеботарьова,

доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник,
завідувач відділу освіти дітей з порушеннями інтелектуального розвитку

olena.chebotareva@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-4560-3708

Ірина Абакумова

вчитель трудового навчання,

abakumovairina81@gmail.com

ORCID: 0000-0003-3063-3960

Olena Chebotaryova,

Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Researcher,